

NOVI RED IN NOVE OBLIKE

Nastanek Vojvodine Koroške. Po 955 so na V in JV nastajajoče nemške države omogočile novo razvojno politiko. Že 952 je Oton I. podredil Veronsko in Furlansko marko in Istro bavarskemu vojvodi, ki je vladal na Bavarskem in Koroškem. Nastala je ogromna politična tvorba, ki je obvladovala alpske prelaze, in tako poti med Italijo in Nemčijo. Takrat Bavarska doseže svoj največji obseg v sr. veku. Zaradi upora tamkajšnjega vojvode Henrika II. Prepirljivca, je kralj Oton II. 976 od te velike Bavarske vojvodine ločil vojvodino Koroško. Z njo je povezal tudi mejne krajine od Verone na Z prek Istre, do Semmeringa na V. S tem je bila pretrgana zveza, ki je že od 2/2 8. st. navezovala Karantanijo na Bavarsko. Vojvodina Koroška je bila večja od kneževine Karantanije, vendar je svojo politično celovitost dosegala šele konec sr. veka.

Marke oz. krajine

V 70-ih letih 10. st. je bilo organiziranih več manjših mejnih pokrajin na V in J Bavarske in Karantanije, kot obrambe proti Madžarom. Navezovala so se na tradicijo karolinških mejnih grofij. Na S, ob Donavi med Anižo in Dunajskim gozdom, se je na Bavarsko navezovala Vzhodna marka, Ostarichi. 970 se prvič omenja krajina ob srednji Muri med Bruckom na S in Radgono. Ime Karantanska krajina kaže na njeno navezanost na vojvodino Koroško. J od Karantanske krajine je bila Podravska krajina, prvič omenjena 980 med Pohorjem in Kozjakom, im. kot Ptujška krajina. 980 se prvič omenja tudi Savinjska marka – obsegala je porečje Savinje, na J preko Save segala do Krke. Za ta dolenski del kasnejše Kranjske se je uveljavilo ime Slovenska krajina. Kranjska je obsegala Zgornje Posavje in Notranjsko. Prvič se omenja 973 kot Carniola ali marka Creina. Center je imela v Kranju – grad v krajini. Na Z sta na Kranjsko mejili Furlanija in Istra.

Okoli 1002 je ta velika politična tvorba razpadla. Krajine od Mure do Save so bile podrejene kroni. Karantanska krajina se je 1012 ponovno povezala z vojvodino, vendar zveza ni imela nobene perspektive. Karantanska krajina je po sredi 11. st. postala središče in izhodišče razvoja, ki je pripeljal do nastanka nove vojvodine in dežele štajerske. Stabilna kranjska organizacija je pomenila umestitev slovenskega ozemlja v okvir srednjeveške nemške države. Njena vzpostavitev je omogočila oblikovanje gospodarskega in družbenega sistema, tipičnega za zahodno Evropo, tj. fevdalizma. Jasen izraz tega sistema je nastajanje zemeljskih gospodstev. Z izjemo Koroške, kjer je prvo gospodstvo označeno že 822 in deloma Istre, kjer listina Rižanskega zbora iz 804 priča o začetkih fevdalizma, Frankovska država na večini današnjega sln. ozemlja ni posegala v obstoječe slovanske družbene in gospodarske strukture in jih ni spreminjala. Fevdalizacija in nastanek zemljiških gospodstev na dan. sln. ozemlju je šele proces 2/2 10. in 11. st. Osnovna mreža zem. gospodstev je nastala s podeljevanjem kraljeve zemlje in zemlje, ki še ni bila prilaščena in je razpolagalna pravica pripadala vladarju. Te zemlje je bilo v novonastalih krajinah v izobilju. S podeljevanjem kraljeve zemlje se je močno povečalo tudi bogastvo posameznih pokrajin. Znotraj krajin so gospodstva ustvarila tudi prvo oblastni in siceršnje infrastrukturo. Centri posameznih gospodstev so postali tudi vozlišča upravne, sodne in vojaške mreže.

Delitev ozemlja škofom

Med prvimi prejemniki kraljeve zemlje so bili škofje. Salzburška nadškofija je že z darovnico 860 dobila v posest nekatere dvore. Še pred koncem 9. st. si je pridobila veliko posest okrog Ptuja, pred sredo 11. st. pa še Rajhenburg v Posavju. 973 je cesar Oton II. podaril dve darovnici na Gorenjskem, s središčem v Škofji Loki, škofom iz Freisinga. V letih 1062 in 1067 je Henrik IV. isti škofiji podelil v Istri še fiskalno posest v Piranu in Novigradu ter 7 vasi. V zač. 11. st. je iz podeljene kraljeve zemlje zraslo gospodstvo s središčem v blejskem gradu. Bilo je last škofov iz Brixna na dan. J Tirolskem. Oglejski patriarh je že 1001 prejel ½ velikega zemljiškega posestva med Sočo in, Vipavo in Trnovsko planoto – center je bil grad v Solkanu. 1040 mu je Henrik III. odprl še Kranjsko. Patriarh je dobil Cerknico in veliko ozemlje v pasu od Logatca do Loža – vso Notranjsko, ki je spadala pod prvotno Kranjsko. Nekatere od teh podelitev so bile posledica vključevanja cerkve v državno službo. Izobraženi škofje so bili vladarjeva močna opora. V otonskem sistemu je bila posameznim škofijam prepuščena skrb za javno oblast. Škofje, katerim so bile prepuščene grofije, so postali grofje in varuhi kraljevih interesov. Mednje je spadal tudi nadzor nad strateško pomembnimi alpskimi prelazi, ki so povezovali Italijo in Nemčijo. Tu je imel Brixen najpomembnejšo vlogo. Imeti brixenškega škofa za zaveznika je pomenilo, imeti to pot odprto. Brixen je že 1027 prejel grofijo v Pustertalu. Kralj Henrik II. je že ob svojem prvem pohodu v Italijo 1004 nagradil brixenškega škofa Albuina s posestvom Bled.

Pomemben geografsko strateški pomen je imel tudi oglejski patriarhat med Alpami in Jadranom, njegov pomen je narasel, ko je opozicija v lombardski nižini cesarju zaprla prehode preko Alp. Patriarhat je zato vse do srede 13. st., ko je propadla ideja cesarstva, ki obvladuje tako Italijo kot Nemčijo, bil vedno deležen velike vladarjeve pozornosti.

V otonsko-salijskem sistemu državne cerkve je kralj Henrik IV. 1077 podelil oglejskemu patriarhu Sigehardu, svojemu nekdanjemu kanclerju, najprej grofijo Furlanijo in nato še mejno grofijo Kranjsko in grofijo Istro. Istega leta je Liutold Eppensteinski, kraljev pristaš, postal koroški vojvoda. Oglejski patriarh je za kratek čas postal nosilec javne oblasti na velikem delu prostora, ki je bil nekoč pod pristojnostjo frankovskega furlanskega mejnega grofa.

Pomembna območja ob državni meji – RODBINE

Rodbina Weimar-Orlamünde s Saške je imela v $\frac{3}{4}$ 11. st. mejnogrofovsko oblast v Istri in na Kranjskem. Njena prvotna posest se je na Gorenjskem raztezala na levem bregu Save. V notranjosti je jedro posesti te rodbine predstavljalo 20 kraljevskih kmetij, ki jih je podelil Henrik IV. 1064.

Eppensteinci in Spanheimi so bili frankovskega izvora in so bili dedni koroški vojvode. Eppensteinci med leti 1077-1122, Spanheimi pa med 1122-1269. Jedro eppensteinskih posesti je prvotno ležalo ob zgornji Muri, kjer je pri Judenburgu stal grad Eppenstein. Bili so tudi mejni grofje v Karantanski krajini. Od tod so se z Adalberom 1012 prvič povzpeli na koroški vojvodski prestol.

Spanheimi so imeli poleg ostalih posesti (zlasti na Koroškem) okolico Radgone in Maribora v Podravske krajini, kjer so bili v $\frac{1}{2}$ 12. st. mejni grofje. Takrat so imeli tudi veliko loško gospodstvo v Veliki Kranjski. Imeli so še Kostanjevico ob Krki in velik del ljubljanske kotline z Ljubljano vred. Največ visokoplemiških rodov je prišlo v naše kraje z Bavarske. Tudi Andechsi v zač. 12. st., ki so dedovali Weimar-Orlamündsko posest na V Gorenjskem in si v Kamniku ustvarili svoje kranjsko središče. V 2/2 12. st. so bili deželni grofje na Kranjskem in mejni grofje Istri, kjer so si nadeli naslov meranskih vojvod po SV Istri.

Bavarskega izvora so bili tudi Traungauci oz. Otokarji. Od srede 11. st. so bili njeni grofje v Karantanski krajini, ki je pod njihovo vladavino prerasla v vojvodino Štajersko.

Prednike na Bavarskem so imeli tudi grofje, ki so v zač. 12. st. prišli ob srednjo Sočo in se začeli imenovati po Gorici. Najbolj so se uveljavili v času, ko so zgoraj navedene dinastije že propadle.

Hemin rod

Vse te visokoplemiške rodove je po svojem izjemnem bogastvu presejala rodbina Heminega rodu, ki pa je pred sredo 11. st. razpadla. V zač. 11. st. so se ta posestva razprostirala od Furlanije na Z do hrvaške meje na Sotli na V in od Donave na S do Save in Krke na J. njen center je bil v prostoru Brež na Koroškem, ob zgornji Muri, še posebej pa v Savinjski krajini. Vsa ta ogromna posest se je v zač. 11. st. združila s poroko Heme in Viljema II. Hema naj bi po materini strani izvirala iz bavarske vojvodske dinastije Luitpoldingov. Med predniki naj bi bil tudi Waltuni, ki je dobil Rajhenburg in Krško ter Svetopolk in Preslav. Ti dve slovanski imeni pričata o slovanskem poreklu dela Heminih prednikov. Dokazujeta tudi, da se je domače slovansko plemstvo, ki se je v jeziku in načinu življenja hitro asimiliralo, stopilo z doseljenimi nemškimi visokoplemiškimi redovi v nov vodilni družbeni sloj. Viljem II. je bil grof v Brežah in mejni grof v Savinjski krajini. Izviral je iz rodu Wilhelmincev, ki so v 2/2 9. st. igrali pomembno vlogo v boju z Moravani. Temu rodu je verjetno pripadala Kocljeva mati in Pribinova žena. Viljema II. je 1036 ubil največji tekmeč na JV države, leto prej odstavljeno koroški vojvoda Adalbero Eppensteinski. Hema je prevzela celotno obsežno posest in tako postala najbogatejša ženska svojega časa. Tudi sinova Viljem in Hartvik sta zgodaj umrla. Hema je 1043 v Krki na Koroškem ustanovila ženski samostan in ga knežje obdarila z zemljo. Njena posestva ob zg. Anži, ki jih je prepustila salzburški škofiji, so tri desetletja služila nadškofu Gebhardu, ki je ustanovil samostan v Admontu. Gebhard je tudi razpustil ženski samostan v Krki in tam 1072 ustanovil prvo škofijo na Koroškem. S to ustanovitvijo je Krka postala peti veliki cerkvenoškofijski zemljiški posestnik na sln. tleh (Freising, Brixen, Salzburg, Oglej). Težišče od Heme izvirajočih posestev je ležalo na Kozjanskem. Glavni fevdi krške škofije so bili Lemberg pri Dobrni, Planina, Rogatec, Podsreda in Kunšperk ob Sotli. Heminim sorodnikom je ostalo dovolj posesti, ugleda in moči, da so še konec 11. st. veljali za najmočnejše gospode na Koroškem. Šele zmaga papeške stranke – salzburška nadškofija, je v investiturnem boju v V Alpah v 1. desetletju 12. st. povzročila. Da so izgubili vso prejšnjo moč.

Številni vodilni plemiški rodovi visokega in poznega sr. veka širšega vzhodnoalpskega prostora so ali izhajali iz Heminega rodu ali pa so se okoristili na račun njegove bogate dediščine. Mednje sodijo

plemeniti Prisi iz Puchsa in od njih izvirajoči grofje Višnjegorski, Vovbrški grofje, grofje Plainski in grofje Pfannberški in verjetno tudi Žovneški oz. Celjski.

Do konca 11. st. se izoblikuje osnovna posestna struktura današnjega sln. ozemlja, ki je bila podvržena spremembam. V tem času so se pri nas začeli odvijati zgodovinski procesi kot kolonizacija, germanizacija, asimilacija in fevdalizacija družbe. Ti procesi so potekali znotraj zemljiških gospostev in so se med seboj nenehno prepletali. Njihovo glavno gibalno je bila težnja posameznih zemljiških gospodov, da povečajo donos svojih novopridobljenih in s strani domačih Slovanov ekstenzivno obdelovalnih posesti. Prvi korak v tej smeri je pomenila uvedba hubnega sistema, ki je v povezavi natriletnega kolobarjenja s praho omogočal večji donos. Nastanek kmetij pri nas je bil povezan z odpravo dotedanjih slovansko determiniranih gospodarskih in družbenih struktur, ki so izgledale takole: slovansko visoko in nižje plemstvo je posedovalo dvore – svobodna plemiška lastnina, ostalo preb. pa je bilo organizirano pod župani v župah – njihova zemlja je veljala za neprilaščeno in s tem za kraljevo lastnino. Do slovanskih dvorov niso imeli prejemniki zemljiškogospodarskih teritorijev nobenih pravic. Velik proces nastajanja zemljiških gospostev je zajel ozemlja žup, kjer ni obstajala zasebna lastnina. Preb. žup se je moralo podrediti novemu gospodarskemu sistemu tako, da je bila zemlja na novo parcelirana in v obliki hub prepuščena dotedanjim uživalcem. Ker je bilo domačih preb. za kolonizacijo premalo, je dal zemljiški gospod pripeljati koloniste s svojih posestev (od drugod). Razlika med domačimi in pripeljanimi kolonisti se je pokrivala z razliko slovensko in nemško govorečimi kolonisti. Vendar to pri naseljevanju ni imelo večje vloge. Kolonisti obeh vrst so bili poseljeni v gosp. in klimatsko ugodnejših področjih, kot so ravninski, dolinski in gričevnati predeli. Šele kolonizacija 13. in 14. st. je šla v gorat, težko dostopen, gospodarsko manj aktiven in z gozdom bolj poraščen svet.

Kolonizacija

S kolonizacijo povezane migracije nemško govorečega agrarnega preb. so povzročile tudi germanizacijo večjega dela ozemlja, ki so ga še v 10. st. poseljevali predniki dan. Slovencev. Kolonizacija je bila usmerjena v ugodnejša področja. Tudi germanizacija se ni širila od etnične meje proti notranjosti, ampak so nemški naseljenci »skočili« preko slovenskega naselitvenega prostora v visokogorskih predelih zg. Koroške in zg. Štajerske v kotline in doline sp. Koroške in srednje Štajerske. Na tej podlagi sta se v poznem sr. veku, po končani višinski kolonizaciji, izoblikovala iz etnično mešanega ozemlja 2 homogena etnična bloka: na J slovenski, na S nemški. Med seboj sta ustvarila jezikovno mejo, ki je ostala stabilna od konca sr. veka do 19. st. Potekala je po Ziljskih Alpah do Dobrača, zavila mimo Beljaka na Osojske Ture, šla nato S od Gospe Svete na Šentlensko goro in naprej na Svinško planino ter Golico, nato pa se je držala S podnožja Slovenskih goric do Radgone. Kolonizaciji in migraciji se pridruži še asimilacija. To pomeni, da je v vsej pokrajini začel prevladovati tisti etnični element, ki je kvantitativno prevladoval v starih naselitvenih jedrih, pri čemer nadaljnji obstoj posameznih jezikovnih otokov ni ničesar spremenil. Znano pa je, da so se jezikovni otoki ohranili v težje dostopnih in višje ležečih krajih dlje kot tisti v odprti pokrajini, ker so bili bolj izolirani. Poseben izraz te kolonizacije in z njo povezanih etničnih procesov so slovanske in bavarske hube, ki naj bi odražale socialno dvoplastnost kolonistov. Slovanska huba naj bi odgovarjala hlapčevski, bavarska pa svobodni, večji hubi.

Freisinško gospostvo

Je med vsemi zemljiškimi gospostvi na širšem slovenskem ozemlju najbolj primerno za opazovanje določenih zg. procesov na mikro nivoju. To je bilo sklenjeno zemljiško gospostvo ok. 500 km² površin. Temelje gospostva je 973 položil cesar Oton II., ki je freisinškemu škofu Abrahamu podaril dve darovnici: v osrednjih predelih takratne Kranjske je podelil velik in zaokrožen teritorialni kompleks, potrditve in podaritve so sledile še v 1/2 11. st., ki so povečale in zaokrožile freisinško loško gospostvo, ki je pozneje doživelo le manjše spremembe. Gospostvo je bilo sestavljeno iz zelo rodovitne ravnice v središču Gorenjske med Kranjem in Škofjo Loko (= center) J od Save in iz dveh dolin, ki sta se proti Z zajedali v hribovit predalpski svet. Gospostvo ni bilo nikoli izvzeto iz javne oblasti mejnega grofa in nato deželnega gospoda Kranjske. Kljub temu je freisinški škof imel v njem proste roke glede gosp. in upravnih ukrepov. Vodil je sistematično kolonizacijsko politiko. Njen namen je bilo intenziviranje gospodarstva pridobljenega teritorija. Najprej so nadomestili strukturo zelo ekstenzivnega poljedelstva tam živečega slovanskega preb. z intenzivnejšim hubnim sistemom; zemlja v ravnini in v širših predelih obeh dolin je bila na novo parcelirana, v obliki hub prepuščena takratnim domačim obdelovalcem – zaokrožena je bila v nove upravne enote, ki so jim načelovali

suppani; starejši lat. teksti označujejo te enote kot officia, mlajši nemški in sln. pa kot supp oz. župa. Ampak domače preb. kmalu po prvih kolonizacijskih ukrepih ni več zadoščalo, zato je dal freisinški škof pripeljati nove naseljence iz drugih okolij. 1160 je gospostvo obsegalo okoli 300 hub, na gospostvu je z grajskim osebjem živelo 2300 preb. – 1/3 teh ljudi je prišla od drugod. Na manj kot 160 hubah, v obeh dolinah, so bili domači slovanski staroselci. Na ravnine je dal škof naseliti koloniste z Bavarske, ki so bili na več kot 90 hubah – kasneje so bili organizirani v poseben bavarski urad. Manjša skupina kolonistov je prišla s Koroške. Naselila se je v gričevnat svet in je bilo na 15 hubah. To skupino so sestavljali predvsem Slovenci, ki so izvirali iz freisinške posesti na Koroškem, iz okolice Vrbskega jezera. Vse to je zapisano v noticia bonorum de Lonka, najstarejšem zapisu urbarialnega tipa na dan. sln. tleh. V manj kot poldrugem stoletju, do 1291, ki je bil sestavljen naslednji urbar loškega gospostva, je kolonizacija tako hitro napredovala, da je bila praktično že zaključena: vsa razpoložljiva obdelovalna zemlja je bila razdeljena,; naslednja srednjeveška urbarja iz 1318 in 1501 kažeta le majhen prirastek novih hub glede na stanje iz 1291; od 1160-1291 se je št. hub povečalo skoraj za 4X. Ravnina, ki so jo poseljevali Bavarci, je bila v tem obdobju tako poseljena, da v naslednjih stoletjih ni bilo prostora niti za eno hubo več. Kolonizacija se je zato obrnila v notranjost obeh dolin in je začela siliti tudi v hribovje do 1200m nadmorske višine – na skrajni Z hriboviti rob ene od obeh dolin (Selška dolina), je dal freisinški škof v zadnji četrtini 13. st. naseliti kmete. Hriboviti in odmaknjen svet je gotovo igral odločilno vlogo, da je ta nemška skupnost ohranila svojo jezikovno identiteto še v 19. st. Močnejša in starejša bavarska kolonija na ravnini loškega gospostva je procesu asimilacije podlegla že prej. Še konec 16. st. je bil nemški živelj toliko številen, da je tamkajšnji župnik pridigal v sln. in nemškem jeziku. Tudi Valvasor v 2/2 17. st. poroča, da so v njegovem času v Bitnjah govorili edinstveno sln.-nem. mešanico. Najdlje so svojo kult. in jezikovno identiteto ohranili potomci nemško govorečih kolonistov, ki so v 14. st. izkrcili in poselili Kočevsko. Ta kolonija nemško govorečega preb. je bila največja, nastala je pod vodstvom ortenburških grofov, ki so jih pripeljali s svojih zgornjekoroških posesti.

PANONIJA

828 so z reformo postale vse krajinne osvojitve Frankov v avarskih vojnah, del bavarske V prefekture in s tem del Bavarskega kraljestva Ludvika Nemškega. Podlaga temu kraljestvu je bil zakon o delitvi frankovske države med 3 cesarjeve sinove iz 817. Po njem so Ludviku Nemškemu pripadla Bavarska in ozemlja slovanskih plemen na JV Bavarske. Poleg Bavarske je postala Karantanija znotraj V prefekture, tisti temelj moči, ki je 876/877 omogočil Ludvikovemu sinu Karlmanu in vnuku Arnulfu dosego naslova vzhodno-frankovskega kralja.

Pribina – ok. 833 v povečano V prefekturo, s prostora S od Donave, pribežal slovanski knez v Nitri Pribina s sinom Kocljem. Njegov beg naj bi bil povezan z Moravani. Pribino je na fr. drž. Ozemlju sprejel prefekt Bavarske V krajinne Ratbod in ga v Regensburgu predstavil vzhodno-frankovskemu vladarju Ludviku Nemškemu. Na njegov ukaz je slovanski knez prejel krst. Pribina je imel dobre odnose z bavarsko-frankovsko aristokracijo še ko je vladal v Nitri. Njegova žena je izvirala iz grofovskega rodu bavarskih Wilhelmincev. Morda je prav zaradi nje salzburški nadškof ok. 828 posvetil cerkev v Nitri – tj. prva znana cerkev na slovanskem prostoru S od Donave. Pribina je kmalu prišel v spor z Ratbodom, saj je hotel lastno politično in gospostveno ureditev. Zato je s sinom in spremstvom pobegnil k Bolgarom, od tam pa k slovanskemu knezu Ratimirju – ponovno je prišel na ozemlje, ki je bilo pod frankovsko kontrolo. Nato se je Pribinova skupina premaknila proti SZ, prestopila Savo in prišla na področje grofa Salacha v Karniolo oz. Kranjsko. Salach je pobotal Pribino in Ratboda. Ok. 840 mu Ludvik Nemški podeli v fevd obsežno ozemlje Z od Blatnega jezera. Ob izlivu reke Zale v jezero je zgradil prestolnico, ki je ležala na stičišču starih, antičnih cest. Blatenski kostel je postal središče Pribinove gospostvene tvorbe. Tu je začel zbirati ljudstva in jih množiti po vsej zemlji. Tam so bili že naseljeni drobci Avarov, Slovanov in Gepidov – začeli so prihajati novi kolonisti iz Karantanije, s slovanskega sveta S od Donave in tudi z Bavarske. Osrednjo Panonijo med Rabo, Dravo in Donavo je zajel etnogenetski proces zlivanja različnih etničnih skupin. Vendar so prevladovali Slovani. Ko se je Pribinov položaj v Panoniji utrdil so se Salzburgu odprla vrata v pokrajino, ki mu je cerkveno pripadala že od 796. V Pribinovi »kneževini« je bilo najmanj 17 cerkva posvečenih za časa nadškofa Liuprama. V Blatenskem kostelu je Pribina zgradil 3 cerkve. Nekatere pričajo, da so kraji pod Pribinovim nadzorom segali od Rabe na S do Pečuja na J in do Ptuja (= mesto z izjemno antično tradicijo) na Z. Ptuj je bil v zgodnjem sr. veku edem najpomembnejših krajev v

današnji Sloveniji. Pomen mu je dajal zlasti kamniti most preko Drave, postavljen v pozni antiki. 874 je bila posvečena že 2. Cerkev – zgraditi jo je dal Kocelj. 847 je Ludvik Nemški Pribino kot nagrado za uspešno delo podelil v last vse, kar je imel prej kot fevd. Podelil mu je še grofovski mandat in ga s tem postavil za nosilca državne oblasti. Poleg grofa je imel med svojimi ljudmi še vedno položaj gentilnega kneza. Listina iz 860 ga zadnjič omenja živega in označuje kot kneza, njegovo gospostveno območje pa kot kneževino. Viri označujejo sina Koclja kot naslednika v grofovski in knežji oblasti – imajo ga za grofa Slovanov in panonskega kneza. Pribino so 861 ubili prav tisti Moravani, pred katerimi je nekoč bežal. 854 zaradi verolomnosti odstavijo prefekta Ratboda in na njegovo mesto Ludvik Nemški 856 postavi sina Karlmana. Karlman je v Vzhodni marki uveljavil energično in samostojno politiko. 858 z moravskim knezom Rastislavom sklene mir in zavezništvo. Upre se očetu. V nameri, da si ustvari samostojno gospostvo je v letih 857-861 s področja celotne V marke pregnal grofe in panonsko in karantansko mejo zasedel s svojimi privrženci. Takrat naj bi Pribina umrl. Ludvik je podelil velike ozemeljske komplekse bavarski cerkvi in velikašem na gospostvenem področju sina Karlmana, da bi si povrnil izgubljeno ozemlje. Med temi darovnicami je najpomembnejša »Magna Carta«, ki jo je 860 prejela salzburška nadškofija. Salzburg je s tem dobil številne dvore, ki so se raztezali od Melka ob Donavi do starokarantanskega prostora z Gospo Sveto. Ta listina je priča vedno večjega gospodarskega in političnega pomena Karantanije znotraj V marke. Karlman in nato Gundakar sta imela položaj prefekta v celotni V marki in sta bila postavljena na čelo Karantancev. 865 sta se Ludvik in Karlman pobotala. Poseben položaj Karantanije pod Karolingi, Karlmana in Arnulfa, je ostal močno poudarjen. Pod Arnulfom, ki je prevzel oblast nad Karantanijo in Panonijo, je Karantanija označena kot regnum oz. posebno gospodarsko območje.

Ciril in Metod

Politične razmere na V so se umirile, vendar le za kratek čas. S od Donave, na Moravskem, sta že od 863 delovala ugledna bizantinska misijonarja, brata Konstantin in Metod iz Soluna. Oba sta bila filozofsko izobražena; poznala sta slovanski jezik svoje makedonske domovine. Konstantin je sestavil slovanski črkopis glagolico – z njo sta zapisovala liturgične tekste, ki sta jih prevedla. S slovanskim bogoslužjem sta začela na Moravskem, vendar sta se zaradi odpora fr. latinske duhovščine umaknila prek Donave h Koclju, ki je močno vzljubil slovanske knjige. Na povabilo papeža Nikolaja II. sta se odpravila v Rim, kjer ju je sprejel novi papež Hadrijan II. Interesi bratov so se pokrili z novo V politiko rimske kurije. Rim je zase zahteval neomejeno cerkvenoupravno oblast nad nekdanjim Ilirikom (tudi Panonija). 869 je Konstantin (Ciril) v Rimu umrl; papež je poslal Metoda kot svojega legata »za Slovane« in škofa knezom Rastislavu, Svetopolku in Koclju. Stari sovražniki so se združili. Metod je prišel le do Koclja, ki ga je spet poslal v Rim, kjer ga je papež imenoval za nadškofa S od Drave ležeče Panonije in Moravske in mu podelil naslov sirmijskega metropolita – Sirmium je bil že takrat v bolg. rokah. Delovanje nadškofa Metoda in njegovih učencev v Kocljevi Panoniji je bilo tako silovito, da se je morala salzburška cerkev umakniti. To je bilo mogoče le s podporo Koclja. Ta odločitev je bila popoln prelom s fr. politiko njegovega očeta Pribine. Kocljeva zasluga je bila, da se je v letih 870-873 ogroženi slovanski misijon obdržal. 870 so bavarski škofovski nasprotniki ujeli Metoda in ga označili kot vsiljivca. V Salzburgu naj bi dali sestaviti spis o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev, belo knjigo, proti Metodu. Šele po ostri intervenciji papeža Janeza VIII. Je bil Metod izpuščen. Nekaj časa je bil še pri Koclju, kateremu so zaradi tega grozili bavarski škofje, nato pa je šel na Moravsko (po 874), kjer je ostal do smrti 885. Kocelj se v fr. Panoniji ni obdržal. Iz zgodovine je izginil ok. 876, ko oblast nad Panonijo prevzame Karlmanov sin Arnulf. Po Arnulfovi listini naj bi bil Kocelj obtožen veleizdaje. Le v Kocljevi Panoniji je med leti 867-874 prišlo do stika in povezave med slovanskimi molitvenimi obrazci karantanskega misijona in stosl. teksti Konstantina in Metoda in njunih učencev. Ta povezava se še bolj odraža v najstarejšem slovanskem zakoniku, v Zakonu sodnem ljudem, ki je verjetno Metodovo delo in povezuje bizantinske (vzhodnorimske) in bavarske pravne norme.

KOROŠKA

Njen razvoj v deželo je potekal drugače kot na štajerskem. Čeprav je Koroška postala vojvodina več kot 200 let pred Štajersko, se je v deželo razvila šele konec sr. veka. Kakor je bil pojav Koroške Vojvodine 976 veličasten, je bil kratkotrajen – v 100 letih do 1077, ko so Eppensteinci postali dedni koroški vojvode, je imela kar 10 vojvod. Razen Adalbera Eppensteinskega je malokdo med njimi pomenil kaj v Vojvodini. Nekateri z njo niso imeli nikakršnih stikov, niso izstavljal listin ali pa jih v

Vojvodino sploh nikoli ni bilo. Čast in naslov koroškega vojvode sta jim služila le za doseg državno-knežjega ranga. Še tisto oblast, ki so jo imeli na Koroškem, je omejeval valpet, ki je upravljal tamkajšnjo kraljevo zemljo. Prvi nosilec tega urada, ki je na Koroškem omenjen med 965 in 1027, je bil Hartvik – hkrati je bil še bavarski palatinski grof in človek največjega zaupanja Otona I. in Otona II. Ta bogata posest, ki si jo je pridobil na zaupanju, je preko njegovih dveh hčera prešla na eni strani na Aribonce, ustanovitelje samostanov v Gößu na dan. Štajerskem in Millstattu na Koroškem, na drugi strani pa na Vovbrške grofe. Namesto vojvod so si ključne položaje na Koroškem zagotovili posvetni in cerkveni prejemniki kraljeve zemlje. Od teh sta bili najpomembnejši nadškofija Salzburg in škofija Bamberg. Salzburg si je začel utirati pot že s karantanskim misijonom od srede 8. st. naprej. V visokem sr. veku je že nadziral vse pomembne poti, ki so vodile na S. Breže so bile do konca 13. st. najpomembnejše koroško mesto. Bile so tako mogočno utrjene, da so spominjale na kraljevski in ne na nadškofovski sedež. Tam so od srede 12. st. kovali pfeninge, ki so imeli vodilno vlogo v denarnem obtoku JV alpskega prostora. Odločujoča za koroško zgodovino je bila tudi 1007 ustanovljena frankovska škofija Bamberg. Njen ustanovitelj Henrik II. ji je na Koroškem namenil bogato posest, kjer je posebej izstopal strateško pomembni Beljak. Tu se že 878 omenja most čez Dravo, 979 pa še grad, dvor in cerkev. Beljak je bil in je še danes najpomembnejše prometno vozlišče Koroške. S privilegijem Henrika IV. iz 1060 je dobil tržno pravico in bil izvzet iz oblasti koroškega vojvode. Ta privilegij je tvoril eno temeljnih pravnih podlag za to, da je Bamberg vse do 1535 ohranil državno neposrednost in eksteritorialnost vseh svojih koroških posesti.. tudi posest Goriških grofov na nekdanjem zg. Koroškem s središčem v Lienzu je bila v Vojvodini Koroški, ne pa tudi v deželi Koroški, saj koroški vojvoda nad njo ni imel deželnoknežje oblasti. V »prednji grofiji Goriški« je plemstvo za svoje deželne gospode priznavalo Goriške grofe. V enakem položaju sta bili med 1436-56 tudi grofija Ortenburg ob Srednji Dravi s centrom v Spittalu in grofija Strmec V od Beljaka. Obe grofiji so po 1418 izumrlih Ortenburžanih dedovali grofje Celjski. V njihove roke so prišla tudi ortenburška gospostva na Kranjskem. Celjani so bili 1436 povzdignjeni v državne kneze, takrat sta grofiji Ortenburg – Strmec postali del celjske kneževine in dežele ter se hkrati izločili iz dežele Koroške.

Eppensteinci

Cerkev in plemstvo sta bila takrat dominirajoči sili, tako da je koroškemu vojvodi ostalo le malo možnosti za izgradnjo lastnega močnega teritorialnega gospostva. Šele, ko so Eppensteinci 1077 drugič postali koroški vojvode, je postala možnost preboja vojvodske moči na Koroškem mogoča in verjetna. Eppensteinci so bili prvi vojvode, katerih interesi so bili usmerjeni predvsem na Koroško – ta je šele z njimi dobila vojvodsko dinastijo za daljše časovno obdobje: vojvodski naslov je postal deden v njihovem rodu. Z Liutoldom je naslov koroškega vojvode pripadel visokoplemiškemu rodu, ki je bil v Vojvodini doma in je imel v njej bogata gospostva. Liutolda je 1090 nasledil brat Henrik, ki je bil prej istrski mejni grof in odvetnik oglejske cerkve. Ulrik (tretji brat), ki je bil najprej opat v St. Gallenu, je 1086 postal oglejski patriarh in nosilec javne oblasti v Furlaniji. 1093 mu je Henrik IV. podelil še mejno grofijo Kranjsko. V rokah Eppensteincev se je na JV nemške države skoncentrirala velika moč. Dinastija je s smrtjo vojvode Henrika 1122 izumrla.

Spanheimi

Eppensteinci so bili povezani s Spanheimi, ki so dobili naslov koroškega vojvode in ga obdržali do 1269, niso pa dobili eppensteinskih posesti, ki so jih dedovali mejni grofje karantanske krajine, Traungauci, ki jim je ravno ta pridobitev prinesla izgradnjo deželnoknežje oblasti na Štajerskem. Nekdaj karantanske grofije ob Muri in Anizi so bile za Koroško dokončno izgubljene. Moč Spanheimov je bila omejena samo na centralne predele Vojvodine Koroške v trikotniku Št. Vid – Celovec – Velikovec. Prostor ok. Št. Vida so pridobili na račun Bamberga šele 1176 in tam ustvarili svoj prvi vojvodski trg, ki se je v 1/1 13. st. razvil v vojvodsko rezidenco s sedežem vojvodskega in ograjnega sodišča in s tem koroško »glavno mesto«. Ko se je v 16. st. na Koroškem končal razvoj v deželo, je bil njen center Celovec. 1518 je koroški deželni knez, cesar Maksimilijan I., to mesto podaril koroškim deželnim stanovom in ti so sem iz Št. Vida prenesli svoj sedež. Celovec je bil drugi vojvodski trg. Uveljavljati se je začel v času dolge vlade vojvode Bernharda. Kot mesto pa se skupaj z Velikovcem prvič omenja v neki listini iz 1252. Prav z Bernhardom začnejo Spanheimi načrtno izgrajevati deželnoknežjo oblast. On je prvi, ki se označuje kot deželni knez in sodnik dežele. Proti koncu 13. st. se že omenja koroško deželno pravo. Spanheimom zaradi močnega položaja Salzburga, Bamberga in Goriških grofov, Ortenburžanov in Vovbrških grofov, ni uspelo ustvariti

deželnoknežjega gospostva v Vojvodini. Tako kot Eppensteinci niso mogli pridobiti koroških posesti, tako tudi Spanheimi niso uspeli uveljaviti svojih interesov na račun konkurentov. Tudi najmočnejši in najpomembnejši Spanheim, Bernhard, je leta 1227 doživel poraz v poskusu, da bi dobil bamberski Beljak. Zaradi šibkosti svojega položaja na Koroškem so Spanheimi svoje težišče prenesli izven Vojvodine na J v Ptujsko marko, Istro, deloma Furlanijo in predvsem na Kranjsko, kjer so imeli 2 velika posestna kompleksa s središčema v LJ in v Kostanjevici na Krki. Tu si je Ulrik I. 1248 uspel pridobiti andeško-višnjegorsko dediščino. Postal je tudi gospod Kranjske. Toda 1269 so z njegovo smrtjo Spanheimi izgubili naslov koroškega vojvode. zAdnji Spanheim, Ulrikov brat Filip, izvoljeni salzburški nadškof in izvoljeni oglejski patriarh, je izgubil igro za koroški vojvodski naslov, ki ga je dobil njegov bratranec Otokar II. Přemysl, češki kralj in avstrijski in štajerski vojvoda, ki je po Ulrikovi smrti takoj zasedel Koroško in Kranjsko. 1278 je Otokar propadel in naslov koroškega vojvode so si 1286 pridobili Tirolsko-Goriški grofje, ki so ga nosili do 1335. Tudi njim je koroška vojvodina omogočila dvig med državne kneze. Majnhard je bil 1286 ustoličen za koroškega vojvodo. Izviral je iz grofovskega rodu, ki se je im. po Gorici ob srednji Soči. Ko se je 1271 goriška dinastija razcepila, mu je pripadla Tirolska, kjer si je ustvaril deželnoknežjo oblast. Njegov brat Albert je dobil vsa ostala goriška posestva, med njimi vsa, ki jih je imela rodbina na Koroškem. Ko je 1436 začela nastajati celjska kneževina in dežela, ki je vključevala tudi ortenburško dediščino na zg. Koroškem, se je zdelo, da je Koroška popolnoma propadla. Do zmage deželnega kneza nad cerkvijo in plemstvom je prišlo šele po sredi 15. st. Takrat se je povečala moč Habsburžanov, ki je bila povezana s ponovno pridobitvijo nemške krone in s propadom Celjanov. Z mirom v Požarnici se je 1460 končal boj za celjsko dediščino. V njem so Goriški grofje podlegli cesarju Frideriku III. Habsburžanom so takrat pripadala celjska posestva na Koroškem in celotna Prednja grofija Goriška. Deželnoknežja posest in oblast se je na Koroškem z enim zamahom podvojila. 1535 je dežela Koroška dobila še bambersko posest, s čimer je bila dokončno zagotovljena deželna enotnost Vojvodine Koroške.

Obred ustoličevanja koroških vojvod

1414 se je dal Ernest Železni kot zadnji koroški vojvoda ustoličiti po prastarem običaju. O tem pričata še danes ohranjena knežji kamen in vojvodski stol. Obred je potekal tako, da je pred slovenskega kmeta, koseza, ki je sedel na knežjem kamnu, prišel vojvoda. Ko je od njegovega spremstva dobil pritrdilne odgovore na njegova vprašanja, mu je kmet kot sebi enakemu – vojvoda je bil oblečen v kmečko obleko – prepustil knežji kamen in mu s tem simbolno izročil oblast v Vojvodini. Novi vojvoda je pred tem že prejel Vojvodino Koroško od vladarja v fevd. Ampak šele po tem delu obreda, ki je potekal pri Krnskem gradu, ga je krški škof med mašo pri Gospe Sveti blagoslovil. Tisto popoldne je moral vojvoda z vojvodskega stola na Gosposvetskem polju podeljevati fevde. Spremljevalcem 1335 ustoličenega Habsburžana Otona se je zdela ta ceremonija smešna, zato se je Friderik III., ki je menil, da je kmečki obred preveč poniževalen za vojvodo, izognil ustoličenju in ga s tem tudi dokončno odpravil. Vendar je ta obred vzbujal pozornost večine piscev. Med njimi je bil znani francoski pravni zgodovinar Jean Bodin, preko njegovega dela je ustoličevanje poznal tudi Thomas Jefferson, predsednik ZDA. Ustoličevanje ima svoje korenine še v predfevdalnem času in je preostanek gentilne ureditve Karantancev. To nam potrjuje tudi *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* s poročilom, da so Karantanci »naredili« najprej Gorazda in nato še Hotimirja za svojega kneza.

Viri o ustoličevalnem obredu

Trije temeljni – ohranjeni v najstarejših rkp. iz 14. st. 1.) Vložek v dveh rkp. nemške pravne knjige »Švabsko ogledalo«; 2/2 14. st. – giessenski, 2/2 15. st. – gallenski. 2.) Opis v prvem delu »Avstrijske rimane kronike« – napisal zgornještajerski vitez Otokar iz Gente med 1306-1308. 3.) Opis v kroniki »Liber certarum historiarum« – delo vetrinjskega opata Janeza. Te vire so preučevali Volterini, Torggler in Rauch, Klebel, Mal, Graber.

Puntschart – *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten* (1899) – s tem delom se začinja prava preiskava obreda v modernem zgodovinopisju.

Enej Silvio Piccolomini (papež Pij II.) – v delu »De Europa« (opis) – slovesnost, o kakršni se ne sliši nikjer drugje.

Podobno tudi Jean Bodin v delu »Six livres de la République« – obred, ki nima para na svetu.